

5. A szimfónia a 18. században

A szimfónia társadalmi funkciói a 18. Században

- bár a szimfónia a 19. század óta egyértelműen nyilvános hangversenyeken megszólaló, nagyszabású, többtételes zenekari darab
- a 18. században jóval többféle közegben és funkcióban játszottak szimfóniákat

Előzményei:

1. -régebben a barokk operanyitány olasz típusából = sinfoniának 3tételes, gyors-lassú-gyors tételrendet követett
  2. valószínű azonban, hogy az olasz concerto műfaja legalább ilyen fontos előzményét jelentette
- templomi használatra is írtak szimfóniákat (sinfonia da chiesa); Haydn lassú tétellel induló négytételes , illetve gregorián dallamot idéző szimfóniáiról ezt feltételezik
- a zenekari műfaj története és színpadtól való függetlenedése minden valószínűség szerint

Itáliában, az 1730-as években kezdődött:

Giovanni Battista **SAMMARTINI** (1700 v. 1701–1775)

- **Milánó**ban született, és egész életét ott is töltötte

-**egyházzenész** pozícióban

- **operák és egyházi művek** +hangszeres művek: szonáták, concertók és 155 szimfóniát

- az 1730-as évekbeli szimfóniáit **3- vagy 4-szólamú vonószekarra**
- az 1740-es évekre kialakult standard alap zenekari apparátus: **sinfonia a 8 (otto)** = 2 ob, 2 cor, archi (vonósok)
- szimfóniái **háromtétel**esek, jellemzően gyors–lassú–gyors tételrenddel
- 1772-es A-dúr szimfóniája, hasonlít egy **korai Mozart szimfóniához** (ő ekkor utazott Itáliába), szonátaformában

Johann **STAMITZ** (Jan Stamic; 1717–1757)

- a **négytél**es szimfóniatípus kialakítása és a **menüett közértételként** való integrációja az ő érdeme

- 1741-től **MANNHEIMI UDVARÁNAK** zenekaránál, **hegedűsként** --> **koncertmesterként**---> **zeneigazgatóként**

- vezető szerepet játszott az **udvari zenekar hírnevének megalapozásában**; **kitűnő hangszeres előadók**; az itteni szimfonikus szerzők műveinek hangszerelése **többnyire jóval kidolgozottabb az olaszokénál**
- a mannheimi szerzők műveinek jellegzetes eleme a **zenekari crescendo** és a szonátaexpozióbeli témák **visszatérésbeli eltérő sorrendje („tükrös repríz”)**

- két fia, **Carl és Anton** fontos szerepet játszott a **párizsi szimfonikus** stílus kialakításában, ők **honosították meg**

Joseph HAYDN (1732–1809)

- ❑ Eszterházy-szolgálatban komponált szimfóniái **nem nyilvános koncertelőadásra** készültek; még **Beethoven „Eroica”-ját** is zárt körű előadás keretében, **Lobkowitz** herceg palotájában mutatták be 1804-ben
- ❑ -**Haydn** Párizsi (no. 82–87, komp. 1785–86) és Londoni szimfóniáit (no. 93–104, komp. 1791–95) viszont **nyilvános** hangversenyeken mutatták be

-több évtizeden keresztül írt szimfóniákat

-**Eszterházy** szolgálatban volt a legtartósabb kapcsolata egy együttesel (neki kellett a hangszereket rendben tartani, kapcsolatot tartani a zenészekkel) **60-70-80-as évek**

-**60.szimfónia** : furcsa, 6 tételes

-**Londonban teljesen más** hallgatóság számára kellett komponáljon

Napszak -szimfóniák:

- **korai mű**, egy három tételből álló ciklus:

- no. 6 „Le matin” (Reggel) D-dúr, 4-tételes (LGy–L–M–Gy)
- no. 7 „Le midi” (Dél) C-dúr, 4-tételes (LGy–L–M–Gy)
- no. 8 „Le soir” (Este) G-dúr, 4-tételes (Gy–L–M–Gy)

- a no. 6- Reggel első tételének **lassú bevezetése** – az egyik legkorábbi ismert példa Haydn szimfonikus életművében – **egyértelműen programzene**: a **zenekari crescendo a napfel-kelte zenei ábrázolása**

-fúvós hangszereknek önálló szerep van

- mindhárom mű közös vonása a **legkülönbébb hangszerek szólisztikus kezelése**, de **alapvetően szimfonikus**
- tehát **nem** concerto vagy **sinfonia concertante**(korra jellemző ritornello-s forma)

Sturm und Drang stílus:

-**Gluck Orfeójából** ered a stílus hevesége (Fúriák tánca)

-gyakran **moll hangnemű** Haydn művekben

- **távoli hangnemek** (a 45. Búcsú szimfónián kívül nincs más szimfónia fisz-mollban)
- **összetettebb** ritmikai és harmóniavilág
- külméretek tágulása és a **harmóniai készlet bővülése**
- **ritmikai bizonytalanság**
- **szélsőséges ritmikai** és regiszterbeli megoldások
- a komolyabb **technikai ne-hézségek**
- az **ellenpont gyakoribb** használata
- a **témákon belüli kontraszt megjelenése** a témák közötti kontrasztok helyett

no. 45 fisz-moll „Abschiedssinfonie” („Búcsú”-szimfónia)

-heves stílusú darab

- **I. tétel:** az expozícióban párh.dúr, minore, cisz-moll-->az exp.vége
- **IV. Tétel:** Adagio !!!egymás után elhallgatnak a hangszerek!!!! ; A-dúr--->moduláció után **FISZ-DÚR** , kéttagú forma

J. HAYDN, Londoni szimfóniák – az első hatos sorozat (1791–92)

- már az **első sorozat** hat darabjainak többsége is **lassú bevezetéssel induló nyitótétellel** kezdődik (kivétel a sorozat egyetlen moll ciklusa, a no. 95)
- az első sorozat **hangszereléséből** még **hiányoznak a klarinétok**, a fuvola pedig nem mindig kettesével szerepel

J. HAYDN, Londoni szimfóniák – a második hatos sorozat (1793–95)

- ☐ - a **második sorozat valamennyi darabja lassú bevezetéssel** induló nyitótétellel kezdődik; a no. 103 esetében a lassú bevezetés anyaga a **nyitó tétel vége felé** is visszatér, illetve **transzformált** alakja a **gyors szonátaformájú részben** is többször megjelenik
- ☐ a **hangszeres apparátushoz 2–2 fuvola és klarinét is tartozik**; a no. 100 második és negyedik tételében ehhez még **törökös zenében használt ütőhangszerek** (triangulum, cintányér, nagydob) is csatlakoznak
- ☐ **tonális szempontból** új, Beethoven és Schubert gyakorlatát előlegező jelenség a **mediáns, alsómediáns, illetve leszállított alsómediáns**

hangnemek alkalmazása egy lassú tétel (no. 99, II) és két trió hangnemeként (no. 99, III; no. 104/III)

MOZART szimfóniái

Földrajzi és kronológiai áttekintés .

- ☐ az 1764–66-ban, **Londonban és Hágában** keletkezett szimfóniák **háromtétéles sinfonia a 8(otto)-k** (2 ob, 2 cor, archi), **nyitótételeik bővített kéttagú formájúak**
- ☐ az 1767 – 68-as **bécsi utazás idejére** keltezhető szimfóniákban **először** jelenik meg a **négytétélesség és a szonátaformájú nyitótétel**
- ☐ az 1770–72-es **italiai utazások idejére** keltezhető művek között egyaránt előfordulnak **három- és négytétéles darabok**

- a Mozart-szimfóniák nagyjából fele az **1770–80** közötti időszakban,

- ☐ **Salzburgban** íródott:
  - közülük három **soktétéles szerenádból rövidült** szimfóniává
  - egy további **egytétéles attacca nyitány**
  - az **első moll szimfónia** stílusát és keletkezési idejét (1773) tekintve is **Haydn** Sturm und Drang-nak nevezett szimfóniáival állítható párhuzamba

- az 1778-ban **Párizsban** bemutatott, **háromtétéles szimfónia** kivételesen **nagy zenekari apparátust foglalkoztat**, amely **Haydn** **utolsó londoni szimfóniáival** összemérhető (2 fl, 2 ob, 2 cl, 2 fg, 2 cor, 2 tr, timp, archi)

- a **bécsi időszakban** a **szimfóniakomponálás feltűnően háttérbe szorult**

- 6 műből **kettőt** ráadásul **Linzben**, illetve **Prágában** mutattak be

az **1788-ban komponált három utolsó mű** persze kivételes (

- K. 543: 2 cl, oboák nélkül;
- 550: moll-szimfónia a nyitótételben ultrakromatikus kidolgozással;
- 551: a zárótétel fugatós szonátaforma)

MOZART, K. 504 D-dúr („Prágai”) szimfónia

- a mű **1786 decemberében** keletkezett **Bécsben**, (Mozart ekkor még angliai utazást és bemutatót tervezhetett)

- **meghívást kapott Prágába**, ahol körülbelül ekkor tájt nagy sikerrel **mutatták be a Le nozze di Figarót** (az **ősbemutató Bécsben volt**)

- 1787. Jan. El is megy Prágába-->

- ❑ **maga vezényelte a Figaro egyik előadását**; január 19-i koncertjén pedig zongoristaként **is fellépett**, illetve **bemutatták a szimfóniát**

- a mű Mozart **legkésőbbi háromtételes szimfóniája**; a menüett nélküli felépítés **NINCS** összhangban a prágai gyakorlattal

- a prágai látogatás után --> **egy újabb operamegbízás** lett: ennek eredménye a **Don Giovanni**, amelynek ősbemutatójára 1787. október 29-én került sor az Prágai Nemzeti Színházban

!!!!!! - a szimfónia tehát két nagy opera között született, és ez **érződik is a** **partitúrán!!!!!!**